

Verslag promotie Tamara Last

Over grensdoden in het Middellandse Zeegebied

In het zuiden van de EU vallen aan de grenzen veel doden. Zijn die het gevolg van immigratiebeleid en optreden van de staat of van irreguliere migratie en smokkeloperaties? En hoe worden de aantallen precies geregistreerd? Tamara Last verdedigde hierover onlangs haar proefschrift.

Het gebeurt buiten het bereik van de Nederlandse rechtspraak, maar iedere migratierechtelijk jurist kent de ooggetuigenverslagen over schipbreuken op de Middellandse Zee waarbij migranten omkomen. Sinds een schipbreuk voor de kust van Lampedusa op 3 oktober 2013 leidde tot massale media-aandacht, zijn de zogeheten grensdoden ook onderwerp van ons nationale debat over migratie. Hoe worden deze doden precies geteld en wat is het verband tussen het aantal grensdoden en Europees beleid?

Deze vragen beantwoordt Tamara Last in haar empirische onderzoek, waarop zij dinsdag 23 oktober jl. aan de VU promoveerde, tegenover een vijfkoppige promotiecommissie.¹ Haar onderzoek maakt deel uit van het onderzoeksproject 'Human costs of border control' waarvan hoogleraar Thomas Spijkerboer programmaleider is.

Het onderzoek van Last richt zich op grensdoden in het Middellandse Zeegebied in de periode 1990-2013. Een groot deel van het uitgevoerde onderzoek bestaat uit de bestudering van overlijdensaktes van officieel geregistreerde grensdoden. Hiervoor bezocht Last samen met twaalf onderzoekers de burgerlijke stand van in totaal 563 gemeentes in vijf zuidelijke EU-staten (Spanje, Gibraltar, Italië, Malta en Griekenland). Volgens Last is er behoefte aan betrouwbare data over grensdoden, omdat officiële statistieken over grensdoden ontbreken. Wetenschappers en beleidsmakers leunen in hun analyses van grensdoden sterk op journalistieke verslaggeving. Zij vindt dit zorgwekkend. Op basis van een uitgebreide vergelijking tussen bestaande, op nieuwsverslagen gebaseerde gegevens over aantallen grensdoden en de gegevens uit haar eigen veldonderzoek, komt Last tot de conclusie dat de tot op

heden beschikbare data over grensdoden geen getrouw beeld van de werkelijkheid geven.

Last legde alle onderzoeksresultaten vast in de voor het publiek toegankelijke database www.borderdeaths.org. De database geeft in de eerste plaats inzicht in het aantal grensdoden, maar bevat ook informatie over bijvoorbeeld de herkomst van de overledenen. Bij het inrichten van de database heeft Last er bewust voor gekozen de gegevens niet 'hapklaar' te presenteren. Om bruikbare informatie te kunnen opvragen, is het voor de gebruiker nodig om zich enigszins te verdiepen in de gegevens. Last hoopt dat de raadgevers van de database zich daardoor meer betrokken voelen bij het fenomeen 'grensdoden'.

Identificatie

Om een verklaring te zoeken voor het ontbreken van identificatiegegevens van ongeveer 2000 migranten (ten opzichte van 1000 wél geïdentificeerde migranten) heeft Last verschillende karakteristieken onderscheiden die op de overlijdensakten worden geregistreerd. Bijvoorbeeld het land van herkomst, geslacht en leeftijd. Uit de analyse blijkt dat zich onder het grote aantal niet geïdentificeerde grensdoden relatief vaak uit Sub-Saharisch Afrika afkomstige migranten bevinden. Tegelijkertijd komen niet-geïdentificeerde migranten het meeste voor in de tellingen bij de Italiaanse autoriteiten, wat erop duidt dat de Italiaanse registratiemethode het minst secuur is.

Professor Catrien Bijleveld stelde vragen over deze methode van analyse. Last concludeert dat deze twee kenmerken, de afkomst van de migranten en de kwaliteit van de Italiaanse registratiemethode, mogelijk overlappen, omdat migranten uit Sub-Saharisch Afrika het meest gebruik maken van de route naar Italië. Door die overlap is geen conclusie te trekken over de oorzaak van het ontbreken van identificatie. Bijleveld vraagt of een andere methode van onderzoek (de zgn. 'multivariate analysis') hier geen uitkomst zou hebben geboden.

¹ De promotiecommissie bestond uit: prof. dr. mr. Catrien Bijleveld (Vrije Universiteit), prof. dr. Sharon Pickering (Monash University), prof. dr. Joanne van der Leun (Universiteit Leiden), dr. Ninna Nyberg Sørensen (Danish Institute for International Studies) en dr. Martina Tazzioli (Swansea University).

Tamara Last antwoordde dat zij met een andere methode veel minder overlijdensaktes in de steekproef van haar onderzoek had kunnen betrekken, omdat de geregistreerde factoren bij de verschillende autoriteiten langs de Middellandse Zee zo uiteenlopen. Dat zoveel migranten niet geïdentificeerd konden worden, was een bevinding die zij van tevoren niet had verwacht. Volgens haar zien lokale autoriteiten zich vaak voor een onmogelijke taak gesteld. De lokale voorzieningen zijn niet berekend op het verwerken van een groot aantal doden. Zo heeft het eiland Lampedusa onder Italiaans recht vanwege haar geringe inwoneraantal geen recht op een ziekenhuis, en daarmee niet op een mortuarium. Hulp vanuit de rest van het land of vanuit de Europese Unie blijft veelal uit, waardoor slechts de mogelijkheid van improvisatie resteert.

Professor Sharon Pickering verzocht Last suggesties te doen voor noodzakelijke beleidswijzigingen. In haar onderzoek beveelt ze een algemene (Europese) standaard aan voor de informatie die moet worden opgenomen in overlijdensakten. Last adviseerde daarnaast de ontwikkeling en het delen van expertise in registratie van overledenen. De afgelopen jaren zijn hiervoor al verschillende initiatieven in het leven geroepen.

Door verschillende visies op de relatie tussen beleid en grensdoden streven beleidsmakers naar zwaardere maatregelen gericht op het voorkomen van irreguliere migratie, terwijl academici vooral pleiten voor minder restrictief migratiebeleid.

Relatie tussen beleid en grensdoden

Last heeft ook onderzoek gedaan naar het verband tussen grensdoden en Europees beleid. Hiervoor heeft zij zowel academische literatuur als beleidsdocumenten bestudeerd. Zij komt tot de conclusie dat er in een beperkt aantal gevallen een direct verband is vast te stellen tussen beleid en grensdoden, namelijk wanneer grensdoden het directe gevolg zijn van specifieke handelingen van een staat. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer door grenswachten wordt geschoten op migranten die pogen de grens over te steken. Het merendeel van de grensdoden valt echter te betreuren tijdens irreguliere migratie en smokkeloperaties. Last signaleert dat academici en beleidsmakers het er niet over eens zijn of deze laatstgenoemde grensdoden te wijten vallen aan Europees beleid. Wetenschappers gaan volgens Last uit van de hypothese dat beleid, zoals (de handhaving van) het visaregime, een deel van de migranten dwingt tot irreguliere migratie. Beleidsmakers daarentegen gaan ervan uit dat mensen die niet voldoen aan de vereisten voor legale migratie de irreguliere route nemen, omdat grensbeleid er tot op heden niet in is geslaagd om hen tegen te houden. Deze verschillende visies op de relatie tussen beleid en grensdoden zorgen ervoor dat beleidsmakers inzetten op verzwaring van maatregelen die gericht zijn op het voorkomen van irreguliere migratie, terwijl academici vooral pleiten voor een minder restrictief migratiebeleid.

Eurocentrisch en STS

De Italiaanse geograaf Martina Tazzioli wilde tijdens de promotie weten of de geografische keuze van het onderzoek invloed heeft op de uitkomsten van het onderzoek en wellicht teveel leidt tot een Eurocentrisch perspectief op het probleem. Last onderzoekt alleen de Europese kustlanden en niet de Afrikaanse kustlanden, terwijl ook die landen te maken hebben met grensdoden.

Last zou het waardevol vinden als in nader onderzoek tellingen in de Afrikaanse landen ook aan de database worden toegevoegd. Wat betreft het Eurocentrische perspectief op het probleem van 'grensdoden' wordt volgens Last in het publieke debat ten onrechte gesuggereerd dat het bij grensdoden gaat om migranten die geen banden hebben met de EU.

Last hoopt met de pure weergave van getallen een bijdrage te leveren aan het vluchtelingendebat en het debat over open grenzen. Tegelijkertijd bleef zij tijdens de verdediging benadrukken dat het niet om de getallen gaat, maar om mensen. Daarom stelde dr. Ninna Nyberg Sørensen tijdens de verdediging een vraag over het post scriptum bij het proefschrift, waarin Last aandacht vraagt voor de trauma's die onderzoekers kunnen oplopen tijdens het doen van aangrijpend onderzoek, zoals het tellen van grensdoden. Het voortdurend lezen van officiële documenten met daarin huiveringwekkende beschrijvingen van dodelijke ongelukken en omstandigheden waarin lichamen werden gevonden had een traumatiserend effect op het onderzoeksteam. *Secondary Traumatic Stress* (STS) zou moeten worden geïntegreerd in onderzoeksvoorstellen, zodat tijdens een onderzoekstraject eventuele trauma's vroegtijdig kunnen worden gesignaleerd en begeleid. Ook voor lokale ambtenaren is het traumatiserend om dagelijks op grote schaal geconfronteerd te worden met de dood, en contact te hebben met nabestaanden. De openlijk gedeelde ervaringen van Tamara Last zouden ook voor bepaalde Nederlandse beroepsgroepen in het migratierecht aanleiding kunnen zijn om aandacht te besteden aan het risico op STS bij mensen die veelvuldig geconfronteerd worden met traumatische ervaringen van anderen.

T.K. Last, *Deaths Along Southern EU Borders. Amsterdam: Vrije Universiteit, 2018*, Migration Law Series 16. Het onderzoek werd begeleid door prof. mr. T.P. Spijkerboer en prof. dr. J.M. Harte.